گزارش
زهرا چیذری

نیم‌نگاهی به حوزه زنان و خانواده در برنامه‌های توسعه با تأکید بر برنامه هفتم

فقط ۳۰ درصد اهداف برنامه ششم در حوزه زن و خانواده محقق شده است

در حالی که در وقت اضافه برنامه ششم توسعه سر می‌کنیم، این روزها هم و غم دولت و مجلس روی برنامه هفتم توسعه تمرکز یافته و دیگر چیزی به ارائه این برنامه باقی نمانده است؛ برنامه‌ای که در حوزه‌های مختلف چشم‌انداز پنج سال آینده کشور را ترسیم می‌کند. یکی از مهم‌ترین و محوری‌ترین این حوزه‌ها، حوزه زن و خانواده است اما برای آنکه برنامه‌ریزی درست، منطقی و قابل اجرایی در حوزه زن و خانواده داشته باشیم و بتوانیم مفاد این برنامه‌ها را تا پایان مهلت اجرای آن محقق کنیم، لازم است نگاهی به دستاوردهای برنامه‌های اول تا ششم توسعه در حوزه زن و خانواده داشته باشیم و ببینیم چه برنامه‌ها و چه اهدافی در شش برنامه گذشته محقق شده و چه اهدافی مورد توجه قرار نگرفته و محقق نشده است. از سوی دیگر باید ارزیابی کرد موانع تحقق این اهداف چه بوده است. از همه مهم‌تر اینکه چه موضوعاتی در حوزه زن و خانواده در جامعه امروز و شرایط کنونی جامعه وجود دارد که باید به موضوعات قبلی اضافه و پیگیری شود تا بتوانیم به شأن و جایگاه زن تراز جامعه اسلامی و همچنین شأن و جایگاه خانواده ایرانی - اسلامی در برنامه هفتم توسعه دست پیدا کنیم.

جوان

با نگاهی به برنامه‌های توسعه قبلی می‌توان دریافت در خوشبینانه‌ترین حالت ۳۰درصد اهداف حوزه زن و خانواده تحقق یافته است. بخش‌های مهمی از برنامه‌های توسعه گذشته هنوز اجرایی نشده است و حتی بخش‌های اجرایی‌نشده از برنامه اول توسعه را نیز مشاهده می‌کنیم. برخی از این موارد هم به دلیل اهمیت آن در برنامه‌های توسعه مختلف تکرار شده‌اند اما این تکرار هم برای حل و فصل مسائل و چالش‌های مرتبط با آن کفایت نکرده و هنوز هم در این موارد با مشکل مواجه هستیم. موضوعاتی از قبیل زنان سرپرست خانوار که همچنان به عنوان یکی از موضوعات پرچالش و مناقشه‌برانگیز در حوزه زنان و خانواده مطرح است و سروسامان مناسبی پیدا نکرده است اما ببینیم وضعیت زنان و خانواده در شش برنامه توسعه به چه صورت بوده است.

■ اهمیت زنان و خانواده در توسعه کشور

خانواده به عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی و محور هر جامعه و زنان به عنوان نیمه تأثیرگذار و تأثیرپذیر جامعه از فرایند توسعه تأثیر می‌پذیرند. برنامه‌های توسعه از این جهت اهمیت می‌یابد که می‌تواند به بهبود مناسبات و کارکرد نهاد خانواده کمک کند و آسیب‌های پیش روی این نهاد و همچنین نیمه‌اثرگذار جامعه یعنی زنان را کاهش دهد و آسیب‌پذیری آنان را کمتر کند. در برابر این فقدان توجه به آثار سیاستگذاری در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی بر نهاد خانواده چالش‌برانگیز است، به همین خاطر اسناد بالادستی بر اهمیت نهاد خانواده و ضرورت تحکیم و تعالی آن تأکید دارند. همچنین گفتمان انقلاب اسلامی در خصوص نقش زن و ضرورت ایجاد زمینه‌های ارتقای شخصیتی و احیای حقوق مادی و معنوی وی و پرهیز از نگاه ابزاری به زنان تأکید ویژه دارد. مقام معظم رهبری نیز همواره بر اولویت و اهمیت حوزه زنان و خانواده تأکید داشته‌اند، بنابراین توجه به نهاد خانواده در حوزه زن و خانواده به عنوان اولویت‌های سیاستی در برنامه‌های توسعه باید مدنظر قرار بگیرد.

توجه به زنان و نهاد خانواده، نقش بسیار پررنگی در کاهش آسیب‌های اجتماعی چون طلاق، کودکان کار و فساد اخلاقی و مسائلی از این است دارد، به همین دلیل زنان و خانواده به عنوان یک حوزه استراتژیک و راهبردی در نظام گفتمانی جمهوری اسلامی ایران مطرح می‌شود. از سوی دیگر باید توجه داشت مسائل زنان و خانواده در هم تنیده است و نمی‌توان آنها را به صورت مجزا بررسی کرد. از مهم‌ترین شاخص‌هایی که سیاست زن و خانواده را در آن می‌توان بررسی کرد، برنامه‌های پنج ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هستند. از سوی دیگر با توجه به اینکه در حال حاضر در آستانه تدوین و نهایی‌شدن برنامه هفتم توسعه هستیم، بررسی و آسیب‌شناسی برنامه‌های گذشته به منظور اصلاح و بهبود فرایند کارشناسی تدوین برنامه هفتم بسیار اهمیت دارد.

■ میزان تحقق برنامه‌های توسعه در حوزه زنان

طبق گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس مقایسه برنامه‌های توسعه در حوزه زنان و خانواده با استفاده از شاخص‌های کمّی نشان می‌دهد هر چه پیش‌تر آمده‌ایم، تعداد احکام صریح افزایش یافته است، به نحوی که کمترین احکام مرتبط در برنامه اول توسعه (با هشت مورد فراوانی) و بیشترین احکام در برنامه ششم توسعه (با ۳۰ مورد فراوانی) تحقق یافته است، اگرچه نوساناتی به لحاظ تعداد دیده می‌شود.

از منظر محتوایی نیز برخی موضوعات چون «حمایت از خانواده»، «حمایت از زنان سرپرست خانوار» و «ورزش و اوقات فراغت زنان و دختران» تقریباً در تمامی برنامه‌ها عنوان شده است. در مقابل برخی از موضوعات، تنها در یک یا دو برنامه تکرار شده که از جمله این موارد می‌توان به موضوعاتی چون «گسترش فرهنگ و حجاب، فرزندآوری، اصلاح ساختار تشکیلاتی حوزه زنان و خانواده» اشاره کرد. این امر نشان می‌دهد در اهمیت برخی از مضامین اجماع وجود دارد و در مقابل در برخی موضوعات دیگر بیشتر رویکرد سیاسی دولت‌ها یا مجالس در پرداختن به آن مسئله مؤثر بوده است.

از سوی دیگر موضوعاتی همچون آموزش دختران و اشتغال زنان در برنامه ششم توسعه به عنوان آخرین برنامه در حال اجرا، با وجود مورد توجه قرار گرفتن در عمده برنامه‌های توسعه گذشته همچنان حل نشده باقی مانده و در برنامه ششم نیز هیچ اشاره‌ای به آنها نشده است.

با بررسی مسئله زنان و خانواده در شش برنامه توسعه متوجه می‌شویم رویکرد مواجهه با مسائل این حوزه در طول برنامه‌های توسعه به واسطه تغییر رویکرد دولت‌ها، تغییرات اجتماعی، فرهنگی و نوع مسئله‌شناسی و مطالعات، تغییرات قابل توجهی داشته است. این تنوع در مسئله‌شناسی و همچنین رویکرد مواجهه، منجر به نادیده گرفتن برخی از مسائل این حوزه یا برخورد سلیقه‌ای با آن شده است.

■ چالش‌های برنامه‌های توسعه در حوزه زنان و خانواده

کاربرد واژگان مبهم و سیال، عدم‌شفافیت در رویکرد و اقدام‌ها، روشن نبودن سازوکار تولی‌گری و نحوه همکاری دستگاه‌ها، نادیده گرفتن برخی گروه‌ها و اقشار آسیب‌پذیر یا موضوعات، کلی‌نگری و تکلیف به تدوین برنامه‌های جامع، پراکندگی احکام و مواد مرتبط با حوزه زنان و خانواده، عدم‌توجه به چندبعدی‌بودن مسائل زنان و خانواده، فقدان اجماع گفتمانی در حوزه زنان و خانواده و نسبت این دو مفهوم با یکدیگر از جمله چالش‌هایی است که تقریباً در تمامی برنامه‌ها در حوزه زنان و خانواده قابل رؤیت است.

به بیان دیگر در حوزه سیاست زن متأسفانه چشم‌انداز دقیق، متقن و تعریف‌شده‌ای شکل نگرفته و این مسئله سبب شده هر دولتی بر اساس اهداف و شعارهای خود به حوزه زنان بپردازد و بعد از گذشت شش برنامه توسعه، همچنان مسائل حوزه زنان حل نشده باقی بماند.

> روشن کردن چشم‌انداز و راهبرد، شاخص‌ها و راهکارهای عملیاتی در حوزه‌هایی همچون ازدواج، طلاق، فرزندآوری، فرزندپروری و روابط زوجین از جمله ضروریاتی است که باید در برنامه هفتم توسعه مورد توجه قرار گیرد

در حوزه سیاست خانواده نیز به رغم پرداختن به این موضوع در تمامی برنامه‌های توسعه به نظر می‌رسد اقدام مشخص و عملیاتی چندانی مورد توجه نبوده و بیشتر به احکام کلی پرداخته شده است. استفاده از واژگانی چون تحکیم نهاد خانواده بدون اشاره به اهداف، اقدام و دستگاه مشخص جهت پیشبرد این مسئله منجر به عدم‌تدوین برنامه‌های مؤثر در این حوزه جهت کاهش طلاق و افزایش ازدواج شده است، به نحوی که شاخص‌های مهم این حوزه چون میانگین سن ازدواج، تعداد طلاق و میزان فرزندآوری در طول سال‌های اجرای برنامه تغییر مثبتی نداشته و عملاً با کاهش ازدواج یا افزایش طلاق روبه‌رو بوده‌ایم. علاوه بر این در مواردی شاخص‌های تعیین‌شده شاخص غیرواقعی گرایانه و آرمانی بدون توجه به عناصر تأثیرگذار بر مسئله منابع و ظرفیت‌های کشور بوده است. در مجموع طبق گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، برنامه‌های توسعه در حوزه زنان و خانواده فاقد مبانی نظری منسجم و پیوسته بوده و بیشتر برگرفته از رویکرد دولت‌های مستقر و دیدگاه مدیران بخشی سیاسی - اجرایی و برنامه‌ریز بوده است و عملاً به صورت یک خط پیوستار ارتقایابنده و تکمیل‌شونده و هم‌افزا تدوین شده‌اند.

■ بایدها و نبایدهای حوزه زنان و خانواده در برنامه هفتم توسعه

در تدوین برنامه هفتم توسعه در حوزه زنان و خانواده باید علاوه بر توجه به تعاریف و احکام دقیق ذیل هر بند و عبارت، شاخص‌های دقیق و عملیاتی هم طراحی شود. همچنین با مشخص کردن اولویت‌ها، عدم یک‌سویه‌نگری، روشن ساختن رویکردها در هر مسئله، شفافیت در تعیین متولیان، پرهیز از کاربرد احکام کلی و ضرورت روشن کردن اقدام‌ها در این حوزه مورد توجه قرار گیرد. با توجه به آسیب‌شناسی محتوایی برنامه‌های اول تا ششم توسعه در حوزه زنان و خانواده در این گزارش، ضروری است پیش از تدوین برنامه هفتم توسعه در خصوص مبانی نظری حاکم بر سیاست زن و خانواده و چشم‌انداز و راهبردهای آن، مواردی از قبیل چشم‌انداز و راهبرد، شاخص‌ها و راهکارهای عملیاتی در حوزه زنان و خانواده روشن شده و مورد اجماع گفتمانی قرار گیرد.

روشن کردن چشم‌انداز و راهبرد، شاخص‌ها و راهکارهای عملیاتی در حوزه‌هایی همچون ازدواج، طلاق، فرزندآوری، فرزندپروری و روابط زوجین از جمله ضروریاتی است که باید در برنامه هفتم توسعه مورد توجه قرار گیرد.

علاوه بر این اگر دستیابی به الگوی سوم زن هدف ماست، باید اجماع و تعیین چشم‌انداز و راهبرد، شاخص‌ها و راهکارهای عملیاتی در این حوزه داشته باشیم و به طور دقیق روشن کنیم الگوی سوم زن در حوزه اشتغال، حقوق و اوقات فراغت چه ویژگی‌ها و شاخص‌هایی دارد. بحث آموزش به ویژه دختران بازمانده از تحصیل و محتوای متناسب با تفاوت‌های جنسیتی متناسب با سند تحول بنیادین آموزش و پرورش هم از ضرورت‌هایی است که باید در برنامه هفتم توسعه مورد توجه قرار بگیرد.

تعیین شاخص‌های عملیاتی و مشخص کردن دستگاه اصلی و نحوه تعاملات سایر دستگاه‌ها از جمله موضوعاتی است که در برنامه هفتم توسعه باید مورد تأکید قرار بگیرد. توجه به اقشار و گروه‌های مختلف اجتماعی و مسائل نوپدید در حوزه زنان و خانواده از جمله زنان روستایی و عشایر، تعاونی‌های زنان، سالمندی، تجرد قطعی زنان، مادران شاغل اوقات فراغت دختران و اوقات فراغت کودکان از دیگر موضوعاتی است که باید در قانون هفتم مورد توجه قرار بگیرد.

آرمان‌گرایی و ارائه شاخص‌های غیرواقع بینانه در حوزه زنان و خانواده هم موجب می‌شود نه فقط نتوانیم به اهداف تعیین‌شده دست یابیم بلکه از موضوعات و چالش‌های واقعی حوزه زنان و خانواده دور شویم.

در نهایت باید توجه داشت حوزه زنان و خانواده، حوزه‌ای چندبعدی و فرابخشی است و باید از نگاه تک‌بعدی در ارائه راهکار برای این حوزه پرهیز کرد.

نظر کارشناس

لزوم سیاستگذاری نظام آماری زنان برای برنامه‌ریزی دقیق

در مسئله زنان و خانواده در سطح سیاستگذاری و فرایند برنامه هفتم از دو منظر باید به آن پرداخت که مواردی مربوط به حوزه زنان و خانواده و نقش محوری آن و نگاه جنسیتی و خانواده‌محوری است که در همه برنامه‌ها و گروه‌ها باید به آن توجه شود. در راستای اهداف برنامه‌ریزی‌شده در برنامه هفتم توسعه، مسئله آسیب‌زدایی در بخش مشاوره و یکپارچه‌سازی در سطح سیاستگذاری برای صیانت از تحکیم خانواده و کاهش نرخ طلاق از سوی این معاونت دنبال می‌شود. در برنامه ششم توسعه قرار بود تا ۲۰درصد کاهش طلاق را داشته باشیم، در حالی که در پایان برنامه ششم، ۸درصد افزایش طلاق داریم، بنابراین مسئله آسیب‌زدایی یکی از برنامه‌ها و اهداف معاونت زنان ریاست جمهوری است. به این منظور باید بتوانیم الگوی مناسبی برای زنان در سطح داخلی و نیز معرفی آن در سطح بین‌المللی داشته باشیم و این یکی از کاستی‌هایی است که با آن مواجه هستیم. ما باید نظام آماری زنان را سیاستگذاری کنیم تا برنامه‌ریزی و مبنای دقیقی از وضعیت زنان داشته باشیم. در مسئله عدالت‌محوری کار چندانی روی آن انجام نشده و جلسات مختلفی داشته‌ایم تا شاخص‌ها به عدالت‌محوری بپردازد و به این مسائل باید در برنامه هفتم پرداخته شود. در موضوع زنان با مرکز ملی آمار هماهنگ هستیم تا مسائل زنان و خانواده را با دقت پیگیری کنیم. چهره و تصویر زن ایرانی در سطح بین‌الملل صدمه دیده و نیاز به کار جدی و وسیع دارد.

انسیه خزعلی
معاون زنان و خانواده رئیس‌جمهور

فقدان گفتمان و شکاف بین برنامه‌ریزی و اجرا در حوزه زن و خانواده

بر اساس بررسی دیوان محاسبات متأسفانه از برنامه ششم حدود ۳۰درصد تا سال ۹۹ محقق شده است و در مورد احکام حوزه زنان و خانواده نیز اذعان می‌کنیم پیشرفت‌هایی که باید حاصل می‌شد، بنا بر دلایلی محقق نشده است.

شکاف بین حوزه برنامه‌ریزی و اجرا و عدم‌گفت‌وگوی لازم به این امر منتهی شده چراکه لازم است قبل از تصویب این برنامه‌ها، گفت‌وگوهای کارشناسی صورت گیرد. همچنین باید در دستگاه‌های اجرایی بتوانیم بدنه کارشناسی را هم در خصوص احکام مربوط به حوزه زنان و خانواده فعال کنیم تا در نهایت خروجی این باشد که احکامی مصوب شود که هم مبتنی بر گفتمان انقلاب اسلامی باشد، هم قابلیت اجرایی داشته باشد و ما نیز در هر موقعیتی که هستیم به دنبال ارتقای حوزه زنان و خانواده باشیم. باید توجه داشت گاه در تدوین برنامه توسعه یا اتخاذ تصمیم‌گیری‌های کلان جدال گفتمانی وجود دارد و در نهایت برنامه‌ریزی‌ها در این شرایط قابلیت اجرا ندارند.

یکی از مسائل مهم در این حوزه نفس تازه، نگاه تحولی و پیشران بودن و سند تحول دولت است که به عنوان یک اصل باید در روند تدوین برنامه هفتم توسعه مورد توجه قرار گیرد، ضمن اینکه به این نکته نیز توجه شود که زنان مسئله نیستند بلکه می‌توانند پیشران در حل مسائل اجتماعی باشند. اگر به راهبردهای مؤثر و سیاستگذاری‌های خلاق توجه نداشته باشیم، برنامه هفتم توسعه مسیر سایر برنامه‌ها را طی می‌کند.

فاطمه قاسم‌پور
رئیس فراکسیون زنان مجلس

ویترین

«پاییز آمد»
روایتی عاشقانه از یک فرد عادی!

۳۵سال می‌گذرد اما هنوز پاییز که می‌آید نمی‌دانم از آتش مهری که بر جانم انداخته غمگین باشم یا مسرور. به برگ‌های زیبا و رنگارنگ می‌نگرم، با من سخن می‌گویند: زیبایی مرگ ما از زیبایی زندگی ماست... آری پاییز برای من بغضی تمام‌نشدنی دارد. تب و لرزی است که حس آشنایش گرمابخش وجود من است. هنوز و همیشه نگاهم شور دیدنش را می‌ریزد و مرا بر دوست‌داشتنی‌ترین دوراهی ماندن و رفتن رها می‌کند.

اصلاً پاییز بهار من است، وقتی شکوفه می‌زند، زخم‌های دلم در خزان فصل‌ها...

او به من آموخت هر آمدنی رفتنی دارد، اما زیبا رفتن کار پاییز است و...

کتاب پاییز آمد یکی از آثار گرانبهای حوزه دفاع مقدس به کوشش گلستان جعفریان است. این زندگینامه از زبان فخرالسادات موسوی روایت می‌شود که همسر شهید احمد یوسفی بود و نسل جوان ایران را با داستان‌هایی واقعی از قهرمانان وطن آشنا می‌کند. اولین سطر این کتاب عاشقانه در زمستانی سرد نوشته شد؛ روزی که نویسنده در میانه برف قدم به زنجان گذاشت تا شنونده سرگذشت فخرالسادات موسوی همسر سردار شهید احمد یوسفی باشد. ملاقات گلستان جعفریان و خانم موسوی آغاز یک همنشینی چهار ساله بود. این دو به مدت ۳۰ساعت به گفت‌وگو نشستند تا داستانی شنیدنی را به انسجام دربیاورند. کتاب پاییز آمد اینگونه شکل گرفت؛ روایتی که از سال‌های شاد کودکی در مشهد آغاز شد و در ادامه به سرمای استخوان‌سوز زنجان رسید؛ جایی که عشقی غیرمنتظره در پرآشوب‌ترین دوران ایران معاصر به انتظار بانوی قهرمان قصه نشسته بود.

آنچه در این کتاب می‌خوانید با هر چه تاکنون به نقل از همسران شهدا به دست‌تان رسیده تفاوت دارد. روایت فخرالسادات موسوی - که در داستان فخری خطاب می‌شود - دارای ویژگی‌ای ستودنی و منحصربه‌فرد است، چون زنده‌یاد شهید احمد یوسفی از دید او نه یک شخصیت فرازمینی، بلکه فردی عادی است. در اینجا ردپایی از معصومیت بی‌خط و خشی که با تصویر اغراق‌آمیز رسانه‌ها به شهیدان نسبت داده می‌شود، نمی‌بینید. مرد زندگی فخری قبل از هر چیز همسر، دوست و همراه او بود. آنها در کنار هم با چالش‌های زندگی تمام زوج‌های جوان مواجه شدند، برای عزیزان از دست‌رفته در جنگ عزاداری کرده و به سعادت‌شان غبطه خوردند. روزهای باهم بودن‌شان ایامی خجسته بود، با این حال مهارت قلم گلستان جعفریان و نگاه پخته فخرالسادات موسوی اجازه نمی‌دهد مبارزان کتاب پاییز آمد را اشخاصی دست‌نیافتنی ببینید. لازم به ذکر است نویسنده در مقدمه به تجربه مسحورکننده خود از ملاقات‌های متعددش با همسر شهید می‌پردازد. او که در طول چهار سال تألیف کتاب بیشتر از ۲۰بار به زنجان سفر کرده است تصویری بدون روتوش از زندگی واقعی خانواده سردار احمد یوسفی ارائه می‌دهد که شنیدن آن برای تمام دنبال‌کنندگان آثار دفاع مقدس الزامی است، زیرا بی‌شک آنها را با جنبه‌ای کمترشناخته‌شده از شهدای عزیز و فداکار جنگ تحمیلی آشنا خواهد کرد.

روی خط زنان

■ رشد ۱۰۰درصدی ورزش بانوان

معاون امور زنان و خانواده ریاست جمهوری گفت: آمارهای کسب عناوین و افتخارات نشان می‌دهد ورزش بانوان در دولت سیزدهم نسبت به دوره قبل ۱۰۰درصد رشد داشته است. انسیه خزعلی در حاشیه مراسم تجلیل از ورزشکاران با اشاره به ضرورت حضور بانوان در عرصه ورزش ملی و بین‌المللی اظهار داشت: همچنین تعداد مدال‌آوران دو برابر شده که این جای بسی خوشحالی است و بهترین سند برای شکوفایی بانوان ورزشی در دولت سیزدهم به شمار می‌رود.

■ ابطال مقرره بنیاد شهید درباره توقف ارائه خدمات بیمه تکمیلی به فرزندان شهدای زن

با رأی هیئت عمومی دیوان عدالت اداری، اطلاق دستورالعمل مورخ ۱۴۰۰/۱۱/۱۹ مدیرکل امور حقوقی بنیاد شهید و امور ایثارگران که بر اساس آن مقرر شده بود: «... پرداخت حقوق و مزایا و ارائه خدمات درمانی و غیره از طریق بنیاد به ایثارگران از باب کفالت و تحت تکفل بودن افراد است...» ابطال شد. این مقرره مانع از ارائه بیمه تکمیلی به آن دسته از فرزندان شهید مؤنث که تحت تکفل مادر خود نبوده‌اند، می‌شد.

■ «لایحه حفظ کرامت و حمایت از زنان در برابر خشونت» تقریباً نهایی شده است

کیومرث سرمدی، عضو کمیسیون اجتماعی مجلس شورای اسلامی درباره آخرین وضعیت لایحه «حفظ کرامت و حمایت از زنان در برابر خشونت» گفت: در جلسه قبلی کمیسیون اجتماعی این لایحه مورد بحث قرار گرفت و می‌توان گفت تقریباً نهایی شده است. قرار شد اگر همکاران کمیسیون اجتماعی نظر اصلاحی و پیشنهادی دارند به کمیته مربوط ارائه دهند.